hollarda leksik saqlanish kulturologik yuklanishning qisman saqlanishini ham o‘z ichiga oladi. Tarjima normalari nuqtai nazaridan [7;58–62-b.], badiiy tarjimonda foreignizatsiya norma sifatida qaror topgan.

Huquqiy va rasmiy tarjimada esa domestikatsiya strategiyasi hukmron bo‘ladi. “Muddati tugagunga qadar”, “belgilangan muddatda”, “zudlik bilan” kabi iboralar ingliz tiliga o‘girilganda tarjimon maqsad tili huquqiy terminologiyasidagi eng aniq funksional ekvivalentni tanlaydi. Bu janrda leksik saqlanish tushunchasi qayta ta‘riflanadi: saqlanish deganda madaniy rezonansning emas, balki huquqiy majburiyatning o‘tkazilishi tushuniladi.

Publitsistik tarjimada muvozanat strategiyasi kuzatiladi: “kecha kechqurun” – “last night”, “shu kunlarda” – “recently” yoki “these days”. Bu janrda tarjimon ham aniqlikka, ham tabiiy o‘qilishlikka intiladi va ortiqcha uslubiy yuklanishdan qochadi [8;120-b.].

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Ushbu tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, spatiotemporal leksikaning tarjimada saqlanishi grammatik ekvivalentlikdan mustaqil bo‘lgan va o‘ziga xos tahlilni talab etuvchi alohida muammodir.

Birinchidan, leksik saqlanish semantik maydon, pragmatik yuklanish va kulturologik rezonans kabi uch mustaqil o‘lchamni o‘z ichiga oladi. Bu o‘lchamlar ko‘pincha bir-biriga zid harakat qiladi, shu sabab ularning barchasini bir vaqtda to‘liq saqlash ko‘pincha imkonsiz bo‘ladi.

Ikkinchidan, o‘zbek va ingliz tillari o‘rtasidagi tipologik assimetriya leksik sathda semantik torayish, semantik kengayish va pragmatik o‘zgarish kabi uchta turdagi tizimli nomuvofiqliklarni yuzaga keltiradi. Bu nomuvofiqliklar tasodifiy emas, balki ikki tilning tarkibiy xususiyatlaridan kelib chiqadi.

Uchinchidan, madaniy lakunalar va VAQT – MAKON kontseptual metaforasining turlicha namoyon bo‘lishi tarjimani nafaqat lingvistik, balki madaniyatshunoslik kompetensiyasini ham talab qiladigan murakkab jarayonga aylantiradi. Bu jihat ayniqsa o‘zbek madaniy kontekstida muhim ahamiyat kasb etadi.

To‘rtinchidan, janr qanchalik rasmiy bo‘lsa, tarjimon spatiotemporal leksikaning madaniy va metaforik qatlamlaridan shunchalik voz kechadi. Leksik saqlanish tushunchasining o‘zi janrga qarab qayta ta‘riflanadi.

Takliflar jihatidan, tarjimon tayyorlash jarayonida spatiotemporal leksikaga nisbatan metalingvistik xabardorlikni oshirish zarur. Bu maqsadda (1): qiyosiy leksik semantika bo‘yicha maxsus kurslarni joriy etish (2); o‘zbek va ingliz tillaridagi parallel tarjima korpuslaridan o‘quv materiali sifatida foydalanish (3); tarjima amaliyotida refleksiv yondashuvni joriy etish tavsiya etiladi. Kelajakdagi tadqiqotlar uchun o‘zbek-ingliz parallel korpuslarida spatiotemporal leksikaning keng empirik tahlili muhim yo‘nalish sifatida belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati (References):

[1]. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. London, Routledge, 1992, 304-bet.

[2]. Nida E.A., Taber C.R. The Theory and Practice of Translation. Leiden, “Brill”, 1964, 220-bet.

[3]. Catford J.C. A Linguistic Theory of Translation. London, Oxford University Press, 1965, 103-bet.

[4]. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago, University of Chicago Press, 1980, 242-bet.

[5]. Boroditsky L. Does Language Shape Thought? Mandarin and English Speakers’ Conceptions of Time. Cognitive Psychology. 2001, 43(1), p. 1–22.

[6]. Venuti L. The Translator’s Invisibility: A History of Translation. London, Routledge, 1995, 353-bet.

[7]. Toury G. Descriptive Translation Studies and Beyond. Amsterdam, John Benjamins, 1995, 311-bet.

[8]. Berdialiev A. O‘zbek tilining leksikologiyasi. Toshkent, “O‘qituvchi”, 2004, 248-bet.

[9]. Comrie B. Tense. Cambridge, Cambridge University Press, 1985, 256-bet.

[10]. Dirven R., Verspoor M. Cognitive Exploration of Language and Linguistics. Amsterdam, John Benjamins, 1998, p. 300.

Yuldashova Sevara Allayarovna (Urganch davlat universiteti, Ma’mun akademiyasi mustaqil tadqiqotchisi)

TARJIMADA MUQOBILLIK VA ADEKVATLIKNI TA‘MINLASH YO‘LLARI

Annotatsiya. *Ushbu maqola tarjimashunoslikning asosiy muammolaridan biri – tarjimada muqobillik va adekvatlik ta‘minlash yo‘llarini ilmiy jihatdan tahlil qilishga bag‘ishlangan. Maqolada leksik, grammatik, uslubiy va pragmatik muqobillik turlarining nazariy asoslari ko‘rib chiqiladi, shuningdek, ularni amaliyotda ta’minlashning metodologik usullari tahlil qilinadi. Tadqiqot chog‘ida kompetentlik modeli, funksional ekvivalentlik nazariyasi va dinamik muvofiqlik tushunchalari chuqur o‘rganildi. Natijalar tarjimonlar tayyorlash jarayonini takomillashtirish uchun muhim amaliy ahamiyat kasb etadi.*

Kalit so‘zlar: *tarjima, muqobillik, adekvatlik, ekvivalentlik, funksional tarjima, dinamik muvofiqlik, tarjimashunoslik.*

ПУТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКВИВАЛЕНТНОСТИ И АДЕКВАТНОСТИ В ПЕРЕВОДЕ

Аннотация. *Данная статья посвящена научному анализу путей обеспечения эквивалентности и адекватности в переводе – одной из ключевых проблем переводоведения. В статье рассматриваются теоретические основы лексической, грамматической, стилистической и прагматической эквивалентности, а также методологические подходы к их достижению на практике. В ходе исследования были подробно изучены модель компетентности, теория функциональной эквивалентности и концепция динамического соответствия. Результаты имеют важное практическое значение для совершенствования процесса подготовки переводчиков.*

Ключевые слова: *перевод, эквивалентность, адекватность, функциональный перевод, динамическое соответствие, переводоведение.*

WAYS TO ENSURING EQUIVALENCE AND ADEQUACY IN TRANSLATION

Annotation. *This article is devoted to the scientific analysis of ways to ensure equivalence and adequacy in translation, one of the key challenges in translation studies. The article examines the theoretical foundations of lexical, grammatical, stylistic, and pragmatic equivalence types, as well as the methodological approaches to achieving them in practice. During the research, the competence model, the theory of functional equivalence, and the concept of dynamic correspondence were thoroughly studied. The findings carry significant practical implications for improving translator training processes.*

Keywords: *translation, equivalence, adequacy, functional translation, dynamic correspondence, translation studies.*

1. Kirish (introduction). Tarjima nazariyasi va amaliyoti o'zining koʻp asrlik tarixi davomida turli yoʻnalishlar va maktablarni shakllantirdi. Zamonaviy tarjimashunoslik fanining asosiy muammolaridan biri – asl matn bilan tarjima matni oʻrtasida muqobillik va adekvatlikni taʼminlash masalasidir. Bu masala nafaqat lingvistik, balki madaniy, ijtimoiy va kommunikativ jihatlarni ham oʻz ichiga oladi.

Globallashuv jarayonlari, xalqaro aloqalarning kengayishi va zamonaviy texnologiyalarning rivojlanishi tarjima sifatiga bʻolgan talablarni yanada oshirdi. Endilikda tarjimon nafaqat soʻzlarni, balki maʼno, ruh va madaniy kontekstni ham toʻliq ifodalay olishi lozim. Shu sababli muqobillik va adekvatlik tushunchalari tarjimashunoslikning markaziy kategoriyalariga aylandi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi – tarjimada muqobillik va adekvatlikni taʼminlashning nazariy asoslarini va amaliy yoʻllarini tahlil qilish, shuningdek, zamonaviy tarjimonlar faoliyatida uchraydigan muammolarga metodologik yechimlar taklif etishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat: muqobillik va adekvatlik tushunchalarining ilmiy taʼrifini aniqlash, ularning turlarini tasnif qilish, tarjima amaliyotida uchraydigan toʻgʻri tahlil qilish, hamda ularni bartaraf etish yoʻllarini koʻrsatish.

2. Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (literature review). Tarjimada muqobillik va adekvatlik masalasini ko'plab olimlar turli nuqtayi nazarlardan oʻrganganlar. Ekvivalentlik nazariyasining asosiy tamoyillarini shakllantirgan ilk tadqiqotchilardan biri Y.Nida (1964) boʻlib, u “dinamik ekvivalentlik” tushunchasini ilmiy muomalaga kiritgan. Uning fikricha, tarjima asl matn oʻquvchisiga koʻrsatgan taʼsirni maqsad tili oʻquvchisida ham uygʻotishi lozim.

V.Komissarov (1990) esa ekvivalentlikning besh darajasini ajratib, har bir daraja oʻziga xos oʻzaro muvofiqlik munosabatlarini ifodalaganini taʼkidlaydi: denotativ maʼno, grammatik tuzilma, sintaktik qurilma, kommunikativ maqsad va matn darajasidagi ekvivalentlik. Bu tasnif tarjima tahlilida keng qoʻllanilmoqda.

K.Rayss va X.Fermeer (1984) tomonidan ishlab chiqilgan skopos nazariyasi esa tarjimaning maqsadini asosiy mezon sifatida belgilaydi. Bu nazariyaga koʻra, tarjima sifati faqat asl matnga muvofiqligi bilan emas, balki maqsad auditoriyaga koʻrsatadigan kommunikativ taʼsiri bilan ham oʻlchanadi.

Oʻzbek tarjimashunosligida ham ushbu soha tadqiqotlari jadal rivojlanmoqda. S.Akobirov, B. Mengliyev va boshqa olimlar milliy tarjimachilik anʼanalarini zamonaviy nazariy asoslar bilan boyitishga muhim hissa qoʻshdilar. Biroq oʻzbek tiliga xos muqobillik muammolari hali toʻliq yechilmagan, ayniqsa frazeologizm va madaniyatga bogʻliq birliklarning tarjimasi alohida tadqiqotlarni talab qiladi.

3. Tadqiqot metodologiyasi (research methodology). Ushbu maqolada quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi.

Taqqoslama tahlil metodi: ingliz, rus va oʻzbek tillaridagi badiiy, ilmiy va publitsistik matnlarning tarjimalari solishtirilib, muqobillik va adekvatlik darajasi baholandi. Tadqiqot uchun 50 ta matn (jami 300 dan ortiq sahifa) tanlandi va ular sistemali ravishda tahlil qilindi.

Funksional tahlil metodi. Har bir tarjima namunasi kommunikativ maqsad, pragmatik ta'sir va uslubiy mos kelish nuqtayi nazaridan ko'rib chiqildi. Bu metod tarjimaning qay darajada maqsadiga erishganligini aniqlashga imkon berdi.

Miqdoriy va sifatiy tahlil. Ekvivalentlik darajasini o'lchash uchun Komissarovning besh darajali modeli asosida baholash shkalalari ishlab chiqildi. 30 ta tajribali tarjimon va 20 ta talaba ishtirokida so'rovnoma o'tkazildi. Natijalar SPSS dasturi yordamida statistik tahlil qilindi.

Kontekstual tahlil: so'z va iboralar matn ichida, muayyan vaziyat va madaniy muhit doirasida o'rganildi. Bu yondashuv tarjimada kontekstning rolini yanada aniq belgilashga yordam berdi.

4. Tahlil va natijalar (analysis and results). Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, tarjimada muqobillik va adekvatlikning to'rt asosiy turi ajralib turadi, ularni ta'minlash uchun turli metodlar qo'llaniladi.

4.1. Leksik muqobillik. Leksik muqobillik tarjimada so'z va iboralar darajasida erishiladigan muvofiqlikdir. Tadqiqot jarayonida tahlil qilingan 300 sahifalik matndagi 1240 ta leksik birlikning 68 foizi to'g'ridan to'g'ri ekvivalentga ega ekanligi aniqlandi. Qolgan 32 foiz uchun quyidagi usullar qo'llanildi: kalkalash (18%), semantik o'zgarish bilan tarjima (9%) va transkripsiya (5%). Ayniqsa, madaniyatga xos leksika (realiya, atamalar, idiomalar) tarjimada eng ko'p qiyinchilik tug'dirdi.

4.2. Grammatik muqobillik. O'zbek tili agglyutinativ, ingliz va rus tillari esa flektiv tillar guruhiga mansub. Bu farq grammatik muqobillikni ta'minlashda jiddiy to'siqlar yaratadi. Masalan, o'zbek tilidagi -lar ko'plik qo'shimchasi ingliz tilidagi s/es yoki rus tilidagi ы/и qo'shimchalariga to'liq mos kelmaydi. Tadqiqot natijalarida grammatik transformatsiyalardan – qayta tuzish, qo'shish, tushirib qoldirish foydalanish holatlari 74 foiz matnga ta'sir qilganligi aniqlandi.

4.3. Uslubiy muqobillik. Uslubiy muqobillik so'z qo'llash darajasi, emotsional rang-barang va nutq registrini saqlash masalasidir. Tadqiqot davomida badiiy matnlar tarjimasida uslubiy muqobillik eng past ko'rsatkich (63%)ga ega ekanligi ma'lum bo'ldi. Buning asosiy sabablari: muallifning individual uslubini ifodalash qiyinligi, she'riy matndagi ritm va tovush uyg'unligini saqlash muammolari hamda madaniy-tarixiy kontekstni saqlab qolishning murakkabligi bilan bog'liq.

4.4. Pragmatik muqobillik. Pragmatik muqobillik – tarjimaning o'quvchiga asl matn bilan bir xil kommunikativ ta'sir ko'rsatishi demakdir. So'rovnoma natijalari shuni ko'rsatdiki, tajribali tarjimonlarning 83 foizi pragmatik adekvatlikni eng muhim me'zon deb hisoblaydi. Shu bilan birga, tajribali tarjimonlar 47 foiz hollarda mazmunga zarar yetkazmasdan pragmatik ta'sirni saqlash maqsadida asl matndan chetga chiqishga majbur bo'lganliklarini ta'kidlashdi.

5. Xulosa va takliflar (conclusion and recommendations). Birinchidan, tarjimada muqobillik va adekvatlik bir-biri bilan chambarchas bog'liq, ammo bir-birining o'rnini bosa olmaydigan tushunchalardir. Muqobillik matn darajasida erishilsa, adekvatlik kommunikativ ta'sir darajasida baholanadi. Ikkinchidan, tarjima sifatini oshirishda kontekstual va pragmatik yondashuvlar hal qiluvchi rol o'ynaydi. Uchinchidan, o'zbek-ingliz va o'zbek-rus tarjimalarida grammatik transformatsiyalar eng tez-tez qo'llaniladigan usul ekanligi tasdiqlandi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi amaliy takliflar ilgari suriladi:

1) oliy ta'lim muassasalarida tarjimonlarni tayyorlash dasturlariga pragmatik adekvatlik nazariyasi va amaliyotini kiritish; 2) milliy terminologiya lug'atlarini kengaytirish va tarjimonlar uchun elektron ma'lumot bazalarini yaratish; 3) madaniyatlararo kommunikatsiya bo'yicha maxsus kurslarni joriy etish; 4) tarjima sifatini baholashning standartlashtirilgan mezonlarini ishlab chiqish.

Ushbu tadqiqot tarjimashunoslik fanining rivojiga muayyan hissa qo'shadi va kelajakda kognitiv tarjima, sun'iy intellektga asoslangan tarjima tizimlari va madaniyatlararo tarjima muammolari bo'yicha ilmiy izlanishlarni kengaytirishga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (references):

(1). Nida E.A., Taber C.R. (1969). The Theory and Practice of Translation. Leiden, Brill, 220 p.

(2). Комиссаров Н.В. (1990). Теория перевода (Лингвистические аспекты). Москва, "Высшая школа", с. 253.

(3). Reiss K., Vermeer H.J. (1984). Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie. Tübingen, Niemeyer. 245 p.

(4). Catford J C. (1965). A Linguistic Theory of Translation. London, Oxford University Press, 103 p.

(5). Baker M. (1992). In Other Words: A Coursebook on Translation. London, Routledge, 304 p.

(6). Newmark P. (1988). A Textbook of Translation. New York, Prentice Hall. 292 p.

(7). Akobirov S.F. (2012). O'zbek tarjimashunosligining nazariy asoslari. Toshkent, "Fan". 180-bet.

(8). Mengliyev B. (2018). Tarjima va til munosabatlari. Samarqand, SamDU nashriyoti, 210-bet.

(9). Hatim B., Mason I. (1990). Discourse and the Translator. London, Longman. 258 p.
(10). Toury G. (1995). Descriptive Translation Studies and Beyond. Amsterdam, Benjamins, 311 p.
(11). Vinay J.P., Darbelnet J. (1958/1995). Comparative Stylistics of French and English. Amsterdam: Benjamins. 360 p.
(12). Chesterman A. (1997). Memes of Translation. Amsterdam, Benjamins. 219 p.

Abdullayeva Mohinur (Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti Magistratura bo‘limi Qiyosiy tilshunoslik lingvistik tarjimashunoslik mutaxassisligi 2-bosqich magistranti; E-mail: abdullayevamohinur774@gmail.com)

MADANIY REALIYALARNI TARJIMA QILISH: XORAZM MADANIYATIGA OID SO‘ZLAR

Annotatsiya. *Ushbu maqolada Xorazm madaniyatiga xos leksikaning – an’anaviy turmush tarzi, urf-odat va marosimlar bilan bog‘liq so‘z va iboralarni ingliz tiliga tarjima qilish muammolari tadqiq etiladi. Mazkur leksik birliklarni o‘girishda tarjimonlar duch keladigan lingvistik va madaniy-pragmatik qiyinchiliklar tahlil qilinib, bu murakkablikning asosiy sababi ikki til orasidagi madaniy ekvivalentlik muammosida ekanligi asoslanadi. Maqolada xalqning milliy o‘ziga xosligi va dunyoqarashi bevosita uning tilida mujassamlashgani uchun bunday so‘zlarni boshqa tilga tarjima qilishda to‘liq ma’noviy tenglikka erishish qiyinligi ko‘rsatilgan, shu asosda tarjima tarjimonlik, madaniyatshunoslik va xalqshunoslik kesishmasida turuvchi murakkab jarayon sifatida talqin etiladi.*

Kalit so‘zlar: *madaniyatga xos so‘zlar, realiya, ekvivalent, milliy kolorit, tarjima strategiyalari, lingvomadaniy to‘siq, milliy o‘zlik.*

Абдуллаева Мохинур (Ургенчский государственный университет имени Абу Райхана Беруни, магистрант 2 курса по специальности: Сравнительное языкознание (лингвистическое переводоведение), Email: abdullayevamohinur774@gmail.com)

ПЕРЕВОД КУЛЬТУРНЫХ РЕАЛИЙ: СЛОВА, ОТНОСЯЩИЕСЯ К ХОРЕЗМСКОЙ КУЛЬТУРЕ

Аннотация. *В данной статье исследуются проблемы перевода на английский язык лексики, характерной для хорезмской культуры – слов и выражений, связанных с традиционным образом жизни, обычаями и обрядами. Анализируются лингвистические и культурно-прагматические трудности, с которыми сталкиваются переводчики при передаче этих лексических единиц, и обосновывается, что основной причиной данных сложностей является проблема культурной эквивалентности между двумя языками. В статье показано, что, поскольку национальная самобытность и мировоззрение народа непосредственно отражаются в его языке, достижение полной семантической эквивалентности при переводе таких слов на другой язык является затруднительным; на этой основе перевод интерпретируется как сложный процесс, находящийся на пересечении переводоведения, культурологии и этнологии.*

Ключевые слова: *слова, характерные для культуры, реалии, эквивалент, национальный колорит, стратегии перевода, лингвокультурный барьер, национальная идентичность.*

Abdullayeva Mohinur (Urgench State University named after Abu Rayhan Beruni Master’s Department. Specialty: Comparative Linguistics (Linguistic Translation Studies). 2nd-year Master’s student; E-mail: abdullayevamohinur774@gmail.com)

TRANSLATION OF CULTURAL REALIA: WORDS RELATED TO KHOREZM CULTURE

Annotation. *This article examines the problems of translating into English the lexicon specific to Khorezm culture – words and expressions related to traditional lifestyle, customs, and rituals. The study analyzes the linguistic and cultural-pragmatic difficulties that translators face when rendering these lexical units and argues that the main cause of these complexities lies in the issue of cultural equivalence between the two languages. The article demonstrates that since a nation’s identity and worldview are directly embodied in its language, achieving full semantic equivalence when translating such words into another language is difficult. Based on this, translation is interpreted as a complex process situated at the intersection of translation studies, cultural studies, and ethnology.*

Keywords: *culture-specific words, realia, equivalence, national coloring, translation strategies, linguocultural barrier, national identity.*

Kirish. Til – bu shunchaki so‘zlar va jumlalar majmuyi emas. U har bir millatning o‘ziga xos ruhiy olami, tarixi va ma’naviy boyligining tirik ko‘zgusidir. Insonlar o‘rtasidagi muloqotni ta’minlashdan tashqari, til avloddan avlodga o‘tib kelayotgan qadriyatlarni, urf-odatlarni, an’analarni va hayot tarzini o‘zida